

Η εκπαίδευση ως μοχλός ενίσχυσης της αναπτυξιακής διαδικασίας

Της κ. Όλγας ΓΙΩΤΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ
Επικ. Καθηγήτριας Τ.Ο.Π.Α. Παντείου Π.Κ.Π.Ε.

Στις μέρες μας η σύνδεση της αναπτυξιακής διαδικασίας με την εκπαίδευση δεν αμφισβητείται αν και ο ακριβής χαρακτήρας της σχέσης αυτής παραμένει συχνά ασαφής και μη δυνάμενος να μετρηθεί.

Η ασάφεια της σχέσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την αντίστοιχη αναπτυξιακή συνδέεται με τον διφυή χαρακτήρα της εκπαίδευσης που αποτελεί ταυτόχρονα καταναλωτικό αγαθό όσο και επένδυση : Η διαφορετική ιεράρχηση ως προς τον ένα ή τον άλλο ρόλο της μπορεί να συνεπάγεται διαφορετική χρηματοδότηση.

Ακόμη πιο σημαντικές όμως μπορεί να είναι οι ασάφειες που προέρχονται από τους στόχους που η εκπαιδευτική διαδικασία καλείται να υπηρετήσει : το πιο συχνά διατυπωμένο επιχείρημα, το οποίο και αμφισβητεί την ικανότητα της εκπαίδευσης να προωθήσει ανανεωτικές ή και ριζοσπαστικές κοινωνικές θέσεις , είναι ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα απλώς αναπαράγουν τις δομές των κοινωνιών από τις οποίες προέρχονται. Κατόπιν τούτου, το περιεχόμενο των παρεχομένων εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε μια κοινωνική ομάδα αντανάκλα όχι μόνον τις απόψεις της άρχουσας σ' αυτήν τάξης , αλλά και εμπεριέχει τους στόχους που εξυπηρετούν την ίδια τάξη, τουλάχιστον όσον αφορά την δωρεάν δημόσια εκπαίδευση . Εδώ δεν θα σταθούμε στην άποψη αυτή παρότι ανταποκρίνεται ως ένα βαθμό στην πραγματικότητα (π.χ. θα ήταν αναμενόμενο από ένα θεοκρατικό καθεστώς να ιδρύει πληθώρα θεολογικών σχολών αγνοώντας αντίθετες ορθολογικές τοποθετήσεις) . Θεωρούμε όμως ότι, το πρόβλημα αυτό αφενός έχει μεγαλύτερη εφαρμογή σε αμιγώς θεωρητικά γνωστικά αντικείμενα , αφετέρου δε η μεγαλύτερη ευκολία όσον αφορά την πρόσβαση στην γνώση και την πληροφόρηση που υφίσταται σήμερα περιορίζει σε μεγάλο βαθμό αυτόν τον κίνδυνο. Δεχόμαστε άρα εκ προοιμίου ότι η προώθηση της εκπαίδευσης σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα από το ανθρωπινό δυναμικό μιας κοινωνίας μόνον θετικά μπορεί να συμβάλλει στην εξέλιξή της .

Σε ότι αφορά την σχέση της εκπαίδευσης με την ανάπτυξη επιμέρους χωρικών μονάδων μπορούμε πάλι να δεχθούμε εκ προοιμίου ότι αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για την επίτευξή της. Αν και στο παρελθόν θεωρούσαμε την υπανάπτυξη ορισμένων περιφερειών και την ταχεία ανάπτυξη άλλων ως πρόβλημα που κυρίως συνδέετο με την ανακατανομή των πόρων στον χώρο και την παράλληλη δημιουργία υποδομών εκεί όπου παρατηρείται έλλειψή τους. Σήμερα μας είναι περισσότερο κατανοητή η πολύπλοκη φύση της ανάπτυξης στις επιμέρους χωρικές μονάδες (αν και όχι μόνον στο επίπεδο της περιφέρειας) , και η πληθώρα των παραμέτρων που μπορούν να συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά σ' αυτή .Μεταξύ αυτών είναι καθοριστικός ο ρόλος της ικανότητας του ανθρωπίνου δυναμικού σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία να αντιλαμβάνεται, να προσαρμόζεται και να αντιδρά στις μεταβαλλόμενες συνθήκες όχι μόνον του τοπικού αλλά και του ευρύτερου οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Οι απαιτούμενες ικανότητες προσαρμογής αναφέρονται σε διάφορα επιμέρους θέματα όπως προσαρμογή σε νέες τεχνολογικές εξελίξεις , σε γνώσεις που αποκτήθηκαν πρόσφατα , σε πιθανές μεταβολές επαγγελματικού περιβάλλοντος ακόμη και γεωγραφικού περιβάλλοντος. Οι

απαιτήσεις αυτές επιβάλλουν την απόκτηση σύνθετων γνώσεων από το ανθρώπινο δυναμικό των περιφερειών που διεκδικούν επιτυχημένη αναπτυξιακή πορεία.

Έτσι μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, αν σύμφωνα με την αποδεκτή κατά το παρελθόν άποψη ότι το πέρασμα από την υπανάπτυξη στην ανάπτυξη συνδέεται με την ικανότητα σχηματισμού (ή προσέλκυσης ξένου) επενδυτικού κεφαλαίου σε μια χωρική μονάδα ,σήμερα στην άποψη αυτή πρέπει να προσθέσουμε ότι είναι εξίσου απαραίτητη η δημιουργία υψηλού επιπέδου ανθρωπίνου κεφαλαίου. Με βάση το δεδομένο αυτό ακόμη και η έννοια του κεφαλαίου μπορεί να ορισθεί ως μη υλική καθώς πρέπει να περιλαμβάνει αξίες άυλες όπως η τεχνογνωσία και το επίπεδο εκπαίδευσης των εργαζομένων –γεγονός που καταργεί και την κλασική διάκριση εργασίας -κεφαλαίου

Πολύ περισσότερο σήμερα η επίδραση των αλλαγών που προέρχονται από το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον και την επακόλουθη αύξηση του ανταγωνισμού δημιουργεί αυξημένες απαιτήσεις προσαρμογής στην οικονομία της γνώσης. Ένα κύριο χαρακτηριστικό των νέων δεδομένων συνδέεται με το γεγονός ότι η εξέλιξη στον τομέα των μεταφορών έχει καταστήσει ανταγωνιστικές περιοχές που μπορεί να είναι πολύ απομακρυσμένες, και που στο παρελθόν δεν αντιπροσώπευαν ανταγωνιστικό κίνδυνο. Δηλαδή η γεωγραφική απόσταση δεν αποτελεί πλέον προστασία από τον διεθνή ανταγωνισμό. Ένα δεύτερο εξίσου σημαντικό νέο δεδομένο ,που επίσης απορρέει από την ευκολία πρόσβασης ,συνδέεται με τις σύγχρονες στρατηγικές των επιχειρήσεων Η ευχέρεια στις μεταφορές επιτρέπει στις επιχειρήσεις να επαναπροσδιορίζουν την στρατηγική της παραγωγής τους και να βασίζονται σε δίκτυα θυγατρικών επιχειρήσεων εγκατεστημένα σε διαφορετικά σημεία του χώρου προκειμένου να επωφεληθούν από την παραγωγή σε εκείνο το μέρος του κόσμου που προσφέρει τον πιο επιτυχή συνδυασμό εργασίας και κεφαλαίου .Οι χωροθετικές επιλογές των επιχειρήσεων επηρεάζονται από μεγάλο αριθμό παραγόντων όπως η παρουσία άφθονης και χαμηλού κόστους εργατικής δύναμης για την παραγωγή τμημάτων του τελικού προϊόντος , ή , σε άλλη περίπτωση από την παρουσία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Η μεταβολή αυτή στην οργάνωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην γηραιά Ευρώπη τα επίπεδα των μισθών είναι κατά πολύ υψηλότερα από ότι σε άλλα σημεία του κόσμου όπως επίσης και το ότι οι περιβαλλοντικοί περιορισμοί που επιβάλλονται είναι επίσης αυστηρότεροι , μπορεί να έχει ως συνέπεια χωρικές ανακατατάξεις .Οι ανακατατάξεις αυτές ενδέχεται να επιφέρουν απώλεια ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων στις παλιές βιομηχανοποιημένες χώρες με αποβιομηχάνιση (γεγονός που ήδη εμφανίστηκε στην περίπτωση της Ελλάδας σαν αποτέλεσμα του ενδοκοινοτικού ανταγωνισμού), διαρροή κεφαλαίων σε άλλες χώρες, αύξηση της ανεργίας αλλά και πιθανότητα μείωσης των μισθών και δημιουργία δημοσιονομικών προβλημάτων στις χώρες αυτές από την αύξηση των δαπανών για την στήριξη των συστημάτων κοινωνικής περίθαλψης και την παράλληλη μείωση των φορολογικών εσόδων. Η Ευρώπη δεν μπορεί ούτε είναι αποδεκτό ,να ανταγωνιστεί τις νέες αναπτυσσόμενες χώρες χαμηλώνοντας τα επίπεδα των μισθών της ή της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων της ή ακόμη περιορίζοντας τους όρους περιβαλλοντικής προστασίας .Κατόπιν τούτου η μόνη αποδεκτή επιλογή για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η προώθηση της οικονομίας της γνώσης . Η επιλογή αυτή , γνωστή ως στρατηγική της Λισσαβόνας , στοχεύει ακριβώς στην ενίσχυση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που μπορεί να προσφέρει η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης του εργατικού της δυναμικού. Η επιδιωκόμενη άρα αναπτυξιακή πορεία για τις χώρες της ΕΕ πρέπει να είναι ανθρωποκεντρική ,δηλαδή πρέπει να βασίζεται στην ποιότητα του ανθρωπίνου δυναμικού της για την παραγωγή πλούτου (με την ίδια λογική που ήταν η ύπαρξη πρώτων υλών ή επενδύσεων στον τομέα της μεταποίησης κατά κύριο λόγο που αποτελούσαν προϋπόθεση για την παραγωγή πλούτου στο παρελθόν)

Το επόμενο ερώτημα που λογικά προκύπτει μετά την παράθεση όσων προηγήθηκαν ,πρέπει να αφορά το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την σύνδεσή του ,ή όχι με την ζήτηση στην αγορά εργασίας . Η ζήτηση ειδικεύσεων και ικανοτήτων στην αγορά εργασίας δεν

ταυτίζεται απαραίτητα με την ζήτηση για παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών από την πλευρά των υποψήφιων σπουδαστών : στην Ελλάδα ιδιαίτερα , η ζήτηση για μόρφωση δεν φαίνεται να επηρεάζεται από την ανάλογη ύπαρξη ή όχι σχετικών θέσεων εργασίας αλλά από το κοινωνικό κύρος που κάποια επαγγέλματα επιφέρουν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ιατρικού επαγγέλματος, το οποίο είναι σε μεγάλο βαθμό κορεσμένο , ωστόσο εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό πόλο έλξης για τους υποψήφιους φοιτητές και μάλιστα μεταξύ αυτών , εκείνων που φαίνεται να έχουν υψηλές ικανότητες . Η σύνδεση της εκπαίδευσης με την επαγγελματική αποκατάσταση , αν και σαφώς υπαρκτή στην σκέψη των υποψήφιων και των οικογενειών τους , δεν φαίνεται να συνυπολογίζει σοβαρά την κατάσταση στην αγορά εργασίας προκειμένου να εξοπλίσει με γνωστικά εργαλεία την νέα γενιά . Αυτό το χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας ενδέχεται να αποβεί χρήσιμο σε μεταγενέστερες χρονικές περιόδους υπό τον όρο ότι θα συνοδεύεται από ευελιξία στην τελική επαγγελματική αποκατάσταση .

Σε ότι αφορά την ζήτηση ειδικεύσεων στην αγορά εργασίας, το ερώτημα είναι περισσότερο πολύπλοκο. Σε περιόδους ταχείας εκβιομηχάνισης ή όπως συνέβη στο παρελθόν στην χώρα μας σε περιόδους σημαντικής ανοικοδόμησης, είναι εμφανέστερη η ζήτηση για θετικές επιστήμες και τεχνικές ειδικεύσεις , μπορεί μάλιστα να είναι χρήσιμη η απόλυτη εξειδίκευση . Σε περιοχές πάλι που παρουσιάζεται τάση γιγάντωσης του δημόσιου τομέα κυριαρχεί η ζήτηση για κοινωνικές και θεωρητικές επιστήμες . Πιο δύσκολος είναι ο εντοπισμός των χρήσιμων ειδικοτήτων κατά την σημερινή συγκυρία όπως εν τάχει σκιαγραφήθηκε πιο πάνω . Η οπτική μας γωνία δεν αποσκοπεί στην επισήμανση επαγγελματικού προσανατολισμού χρήσιμου για μεμονωμένα άτομα , αλλά γνώσεων και ειδικοτήτων που μπορούν να συμβάλλουν στην συνολική αναπτυξιακή πορεία των επιμέρους περιφερειών αλλά και της χώρας γενικότερα .

Στο σημείο αυτό πρέπει επίσης να επισημανθούν κάποιοι νέοι παράγοντες που μαζί με τα επαγγελματικά προσόντα του εργατικού δυναμικού, αναδεικνύονται ως κρίσιμοι για την προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

Η ικανότητα ανάπτυξης νέων προϊόντων.

Η ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών.

Η ικανότητα διείσδυσης σε νέες αγορές.

Η ικανότητα ανάπτυξης νέων προϊόντων συνδέεται με την ανάπτυξη καινοτομιών. Η καινοτομία αποτελεί θεμελιώδη όρο βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας και αναφέρεται στην αξιοποίηση νέων ιδεών για την οικονομική ανάπτυξη . Πρόκειται για τον όρο που αναδεικνύεται όλο και περισσότερο ως ο συντελεστής που προσδιορίζει αν μια επιχείρηση , ένας τομέας της παραγωγής ή μια περιφέρεια θα είναι σε θέση να επιβιώσει αλλά και να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της μέσα σε ένα πλαίσιο παγκοσμιοποιημένης οικονομίας . Αν επιδιώξουμε να προσεγγίσουμε το περιεχόμενο του όρου καινοτομία, μπορούμε να την θεωρήσουμε ως μια έννοια πολλών διαστάσεων η οποία εμπεριέχει την παράμετρο της τεχνολογικής ανάπτυξης χωρίς να σταματά σ' αυτήν αλλά αναφέρεται και στον σχεδιασμό , την διανομή , την διαφήμιση, την διοίκηση και την οργάνωση των παραγωγικών μονάδων . Από την προσέγγιση αυτή φαίνεται ότι όλοι οι παραπάνω τομείς μπορούν να συμβάλλουν στην αναπτυξιακή διαδικασία και άρα , η έμφαση σε εκπαιδευτικές διαδικασίες που αναφέρονται σε αυτούς μπορεί να είναι χρήσιμη αν και παραμένει κυρίαρχος ο ρόλος της τεχνολογικής εκπαίδευσης στην δημιουργία καινοτομίας.

Η ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών συνδέεται με την δημιουργία δικτύων από τους χώρους όπου παράγονται προς τις παραγωγικές μονάδες που μπορούν να τις αξιοποιήσουν. Άρα είναι απαραίτητη και η τεχνολογική εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού ώστε να είναι εύκολη η μεταφορά τεχνογνωσίας όσο βέβαια και η επένδυση σε καθαρά επιστημονική γνώση που μπορεί να συντελέσει στην παραγωγή της..

Όσα αναφέρθηκαν έως τώρα δεν μπορεί να βοηθήσουν στην ακριβή απαρίθμηση των χρήσιμων ειδικοτήτων -πολύ περισσότερο δεν μπορεί να αποκλειστεί καμία ειδικότητα ως μη χρή-

σιμη. Επιπλέον αν επαναλάβουμε την ανάγκη για ευελιξία που προαναφέρθηκε και επίσης επισημάνουμε το γεγονός ότι οι εξελίξεις σε όλα τα γνωστικά πεδία είναι πλέον ταχύτατες και οι γνώσεις που αποκτήθηκαν σε κάποια χρονική περίοδο μπορεί να είναι πολύ σύντομα απαξιωμένες, τότε στην ερώτηση τι πρέπει να διδάσκει ένα σύγχρονο πανεπιστήμιο στους φοιτητές ώστε αυτοί να είναι χρήσιμοι στο κοινωνικό σύνολο και να επιτύχουν ικανοποιητικό επίπεδο ζωής, η απάντηση δεν μπορεί να είναι συγκεκριμένη. Αυτό που μπορούμε να πούμε είναι ότι μια όψη της χρησιμότητας της φοίτησης είναι η απόκτηση των εργαλείων αναζήτησης της εξελισσόμενης επιστημονικής γνώσης από την πλευρά των μελλοντικών επιστημόνων όπως και η δημιουργία νέας γνώσης. Μια δεύτερη εξίσου σημαντική όψη της συνδέεται με την υποβοήθηση των εκπαιδευμένων νέων στο να κατανοούν το μεταβαλλόμενο περιβάλλον και να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα.

Μια περισσότερο συγκεκριμένη θεώρηση αναφέρεται στην συμβολή της λειτουργίας ενός Πανεπιστημίου στην περιφερειακή οικονομία στην οποία είναι εγκατεστημένο. Η κύρια διαδικασία μέσω της οποίας συνεισφέρει ή λειτουργία ενός πανεπιστημίου στην περιφερειακή οικονομία είναι η δημιουργία συνεργιών μεταξύ του ίδιου του πανεπιστημίου ως φορέα δημιουργίας και αναπαραγωγής γνώσης και των τοπικών φορέων. Η συμβολή του αυτή κινείται σε πολλά επίπεδα:

-Κοινωνικό. Εδώ μπορούμε να αναφερθούμε στην παροχή επαγγελματικών εφοδίων, στην συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού στην περιφέρεια και στην καλλίτερη αξιοποίηση του στελεχιακού δυναμικού της

-Οικονομικό. Η λειτουργία μιας πανεπιστημιακής μονάδας, όπως και κάθε άλλης μονάδας δημιουργεί θέσεις εργασίας και αποτελεί έναν οικονομικό φορέα που καταναλώνει και επενδύει

-Συμβολή στην έρευνα και οικονομική ανάπτυξη. Εκτός από την συμβολή του Πανεπιστημίου στην παραγωγή γνώσης μέσω των ερευνητικών του δραστηριοτήτων, είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει μέσω της δημιουργίας δικτύων διασποράς των παραγόμενων τεχνολογικών μέσων κυρίως προς τις Μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) που δεν διαθέτουν τις απαραίτητες τεχνολογικές δυνατότητες. Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις συνθέτουν τον κύριο κορμό των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων (σύμφωνα με στοιχεία του 2000 οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις που απασχολούσαν κάτω από 10 υπαλλήλους αποτελούσαν το 88,1% του συνόλου) και το γεγονός ότι οι συνθήκες της αγοράς που έχουν να αντιμετωπίσουν μεταβάλλονται γρήγορα και συχνά κατά τρόπο ριζικό, σημαίνει ότι η στήριξή τους είναι θεμελιώδους σημασίας για τις ίδιες και την ευρωπαϊκή οικονομία. Οι πιθανές μεταβολές μπορεί να προέρθουν από την ταχεία εξάπλωση κάποιας καινοτομίας ή από την ένταση του ανταγωνισμού. Το κόστος απόκτησης της πληροφορίας μπορεί να είναι δυσβάσταχτα υψηλό για τις ΜΜΕ και εδώ καλούνται να συμβάλλουν τα πανεπιστημιακά ιδρύματα μέσω της διάδοσης της πληροφορίας.

-Ενίσχυση και εκσυγχρονισμός της Περιφερειακής Διοίκησης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ο ρόλος αυτός των πανεπιστημίων μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της εκπαίδευσης ικανών στελεχών και της κινητοποίησης των τοπικών φορέων.

- Συμβολή στις τοπικές πολιτιστικές δραστηριότητες

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Άννα Φραγκουδάκη: Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1985.

Γ. Ψαχαρόπουλος –Α. Καζαμίας: Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1985.

Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης: Μελέτη σκοπιμότητας για την ίδρυση και λειτουργία Πανεπιστημιακής Σχολής στη Λιβαδειά. Αθήνα, 2003.

Th. Shultz: The economic value of education. Columbia Univ. Press. N.Y. 1963.

Th. Shultz: Investment in Education. Univ.of Chicago Press. 1972.